

(en term från Yi-Fu Tuan) och *topofobia*. Det är kanske inte något nytt att relikerna spelar en stor roll för att profilera kristna platser men likaväl fascinerande att följa med på de många färderna med relikerna efter martyrbiskopen Babylas. Den första resan går till det berömda Apollontemplet i förstaden Dafne när helgonet, av kejsar Gallus, installeras som en slags motbild till oraklet (som ska ha föranlett förföljelser mot kristna). Nästa kejsare, Julianus, skeppar tillbaka relikerna till sin ursprungliga gravplats, men får sedan försöka förklara varför templet samtidigt brinner ner. I ett tredje skede bygger biskop Meletios en kyrka till helgonet inne i staden. Genom att han själv begravs på samma plats beseglas den nicenska positionens seger. I flera avseenden speglar dessa förflyttningar avgörande konflikter om tolkningen som kan följas genom textmaterialet. Relationen mellan stad och land tematiseras i ytterligare två kapitel där munkarna spelar en avgörande roll. Återigen blir det tydligt hur geografin är ett sätt att formulera normer.

I det sista kapitlet lyfter Shepardson blicken från Antiokia och synar andra geografiska miljöer. Vid ungefär samma tidpunkt går det att identifiera hur flera självständiga aktörer till synes oberoende av varandra kämpar för att tillskanska sig det heliga rummet, bl.a. Ambrosius i Milano och Kyrillos i Jerusalem. Jämförelserna är övertygande, särskilt som de kopplas samman med den samtida lagstiftningen: under Theodosius I får den nicenska gruppen laglig rätt till egendom som tillhört andra kristna grupperingar. Den kristendomstolkning som Chrysostomos och flera andra gynnar stöds av lagstiftningen, vilket inte betyder att kejsarliga direktiv på ett självklart sätt kunde implementeras i riket, men att det finns ett gemensamt mönster som är värt att iakttas när man ser på de lokala arenorna. Personligen tycker jag att detta kapitel, som i hög grad är kontextuali-

serande, skulle ha inlett snarare än avslutat boken.

Controlling Contested Places är en välskriven bok som med ett tydligt teoretiskt perspektiv och en välavgränsad historisk undersökning förmår kasta ljus över en tid som många redan har studerat, det sena 300-talet. Hanteringen av källorna är föredömlig och rumsanalysen välmotiverad och tydligt förklarad. Trots att teorin i någon mån står i fokus är boken främst ett exempel på teorins relevans, men inte i lika hög grad ett bidrag till den teoretiska diskussionen. För att bli det skulle analyserna inte bara bekräfta teorin utan också – i några fall – peka på dess begränsningar och utvecklingsmöjligheter i förhållande till det här materialet. Ibland lyfts en teoretisk terminologi in som hade förtjänat större reflektion. Är "place-marketing" och "memory wars" verkligen jämförbara termer som problematiskt kan appliceras på samma historiska kontext? Här tycker jag att konnotationerna till "marknad" och "krig" skulle ha diskuterats eftersom orden aktualiserar delvis olika referensramar som påverkar det sätt som vi föreställer oss det senantika Antiokia. Ett annat ord som hade kunnat problematiseras är det ofta förekommande "manipulation" (bl.a. fr. Ricoeur "concerted manipulation"). Visserligen sätter det med rätta fingret på att de platsbeskrivningar vi har inte är objektiva utan snarare iscensatta av personer med makten (och många gånger historien) på sin sida. Men skapar inte begreppet i förlängningen en föreställning av att det finns ett annat sätt att teckna dessa platser på som *inte* är manipulerande, och som den demokratiskt sinnade forskaren dessutom står bakom? I så fall lurar föreställningen om objektivitet fortfarande bakom beskrivningen. I vilket fall som är det sympatiskt att Shepardson avslutar sin bok genom att peka på nutida kontexter (som trakten kring dagens Antiokia) där hennes typ av platsanalys i högsta grad

kan vara ett viktigt redskap för att dechiffrera de olika anspråk på heliga rum som fortfarande finns. Hennes forskning har alltså relevans utöver den kontext hon själv studerar, och man får hoppas att både forskare inom senantiken och utanför denna tidsram kommer att läsa henne och införliva hennes perspektiv i fortsatta studier.

ANDREAS WESTERGREN
LEKTOR I KYRKO- OCH
MISSIONSTUDIER, LUND

RENATE BLUMENFELD-
KOSINSKI

The Strange Case of Ermine de Reims: A Medieval Woman Between Demons and Saints. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2015. 236 s.

Noitavainojen aattona, 1300- ja 1400-lukujen taitteessa, augustinolaisalipriori Jean le Graveur koh-tasi erikoisella tavalla hurskaan naisen, Erminen. He tunsivat toisensa usean vuoden ajan, mutta erityisesti naisen elämän viimeiset kymmenen kuukautta tekivät hänestä kuuluisan. Noiden kuukausien aikana Ermine koki toistuvasti demonien hyökkäyksiä ja silloin tällöin taivaallista lohdutusta.

Renate Blumenfeld-Kosinskin mukaan rippi-isä Jean le Graveurin kirjoittama teos Erminen näyistä on merkillinen, täynnä toistuvia "tavallisten" demonien ja pyhimyksiksi naamioituvien demonien hyökkäyksiä sekä muutaman kerran lohdullisia näkyjä Kristuksesta aikuis-tai lapsihahmossa ehtoollisleivän yhteydessä. Erminen kuoltua Jean kirjoitti 78 folion pituisen (noin 120 sivua editoituna) kuvauksen hänen viimeisistä kuukausistaan. Ilmeisesti hänellä oli käytössään muistiinpanoja, koska kuvaukset ovat erittäin tarkkoja. Erminen eläessä Jean oli pyytänyt tätä pitämään tarkkaan

mielessään öiset kokemuksensa ja kertomaan ne sitten itselleen. Syy tähän oli, että Ermine oli rippi-isän mukaan jatkuvassa vaarassa, mutta tuntemalla mahdollisimman tarkkaan demonien tavat oli myös mahdollista torjua ne. Jean valmisti käsikirjoituksen Erminen kuoleman jälkeen ja sen oli tarkoitus palvella laajaa lukijajoukkoa ja opettaa suojautumaan paholaisen ja antikristuksen hyökkäyksiltä. Ranskankielisen tekstin otsikoksi kehkeytyi *Entre Dieu et Satan: Les Visions d'Ermine de Reims*.

Blumenfeld-Kosinski, Pittsburgin yliopiston ranskan professori, on kirjoittanut monipuolisen kirjan Erminestä. Kirja sisältää hänen kääntämänsä myös valikoiman Ermineä koskevia lähteitä. Nykylukija voi kysyä, miksi käyttää aikaa tällaiseen, nainenhan oli ilmiselvästi hullu tai ainakin outo. Neuropsykiatri Oliver Sacks on tutkinut hallusinaatioita kokevia ihmisiä ja Blumenfeld-Kosinski toteaaakin Sacksin tutkimuksiin vedoten, että Erminen kokemukset olivat naiselle täysin todellisia. Hän pyrkii saamaan lukijan ymmärtämään, että keskiajan ihmisten kokemus- ja ajatusmaailma oli erilainen kuin nykyihmisen. Sitä tulisi lähestyä tai yrittää lähestyä ymmärtävästi ja anakronismeja välttäen.

Ermine de Reims (n. 1347–1396) oli kouluttamaton maalaisnainen ja naimisissa itseään yli 20 vuotta vanhemman miehen, Regnaultin, kanssa. He muuttivat maalta Reimsin kaupunkiin miehen heikkenevän terveyden vuoksi. Toimeentulo oli Erminen harteilla, hän muun muassa keräsi ja myi olkia. Regnault kuoli muutaman vuoden päästä 1393. Leski-Erminellä ei ollut rahaa myötäjäisiin, joita sekä luostarit että beginaatit tuohon aikaan edellyttivät. Hänen rippi-isänsä, alipriori Jean le Graveurista, tuli hänelle tärkeä tuki. Jean järjesti Erminelle pienen huoneen augustiinolaistuostarinsa yhteydestä. Ermine asui siinä yksin, mutta säilytti läheisen yhteyden rippi-isänsä.

Blumenfeld-Kosinkin teesi onkin itse asiassa, että rippi-isä muo-

vasi tai ainakin yritti muovata Erminestä pyhän naisen. Malleja oli menneiltä vuosisadoilta monia ja 1300-luvun puolivälissä oli alkanut kehkeytyä uusi malli, profeetallinen ja poliittisia näkyjä näkevä nainen. Sellaisia olivat Ruotsin Birgitta ja Katariina Sienalainen. Erminen aikana näkijänaisia alkoi olla niin paljon, että Pariisin yliopiston kansleri Jean Gerson piti tärkeänä rajoittaa heidän toimintaansa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Ermine de Reims ja Jean d'Arc pääsivät hänen seulansa läpi, toisin kuin esimerkiksi Ruotsin Birgitta.

Henkien erottelussa Ermine oli loistavan kyvykäs. Paholainen pukeutui valkeuden enkeliksi kerta toisensa jälkeen, mutta Ermine kykeni erottamaan huijaukset erehtymättä. Hänen kokemuksissaan toistuvat pyhän Antonioksen fyysiset kohtaamiset ja paiskomukset demonien kanssa; äänet, kiusaukset ja koettelemukset sekä muutama suvan-topaikka, jolloin hän nautti taivaallisten tahojen lohdutusta. Ermine selviää koettelemuksista voittajana rippi-isänsä tuella. Nöyryys, vahva usko, heikko henki, puhdas ja tietämätön yksinkertaisuus ovat Erminen voiton salaisuus. Väärien henkien eli demoniksi paljastuvien olioiden yhteinen ja samalla paljastava piirre oli, että ne pyrkivät saamaan Erminen hylkäämään rippi-isänsä.

Pariisin yliopiston kansleri Jean Gerson oli aikanaan ja myös kuolemansa jälkeenkin tunnustettu auktoriteetti. Jean le Graveur vei hänelle tekstin Erminen tapauksesta, jotta Gerson voisi arvioida onko kyse aidosta vai epäaidosta ilmiöstä. Rippi-isä Jean oli jo ilmiselvästi vakuutunut Erminen pyhydestä. On kuitenkin vaikea ajatella, että hän olisi epäillyt omaa arvostelukykyään. Todennäköisesti hän halusi kertoa potentiaalisesta pyhästä eteenpäin. Myös Gerson kallistui aitouden puolelle. Hänet vakuutti muun muassa arvostettujen ihmisten myönteinen suhtautuminen Ermineen – tämän seikan Blumenfeld-Kosinski liittää

laajempaan poliittiseen ilmastoon: Gersonin mukaan oli tärkeää voida luottaa oppineiden ihmisten arvioihin. Toiseksi Erminen yksinkertaisuus ja oppimattomuus olivat vakuuttavia, kun hänellä oli samaan aikaan hämmästyttävän hyvä kyky artikuloida kokemuksiaan. Jumalallinen vaikutus toimi tässä selittävä-
nä tekijänä.

Jean Gerson kirjoitti Reimsin Saint Denis'n kirkon regulaarikaniikki Jean Morelille kirjeen, jossa arvioi Erminen tapausta. Gersonin kirje on toiminut oivana mainoksena Ermineä koskevalle käsikirjoitukselle. Ilman sitä tapaus olisi ehkä jäänyt unohduksiin. Nimittäin Ermineä koskevat tekstit liitettiin myös joidenkin Gersonin koottujen teosten yhteyteen. Gerson valmisti samoihin aikoihin kuuluisia tutkielmiaan henkien erottelusta. Erminen tapaus oli hänen mukaansa hyvä esimerkki tilanteesta, jossa itse ilmestykset ja kokemukset olivat kyllä aitoja, mutta niin erikoisia, ettei niitä ollut syytä levittää kenen tahansa luettavaksi. Ne oli hyvä pitää vain teologikoulutuksen saaneiden miesten ulottuvilla.

Blumenfeld-Kosinkin tutkimus on monipuolinen, kaleidoskooppimainen kuvaus 1300-luvun lopusta. Erminen aikaan osuivat rutto (1348–1349), 100-vuotinen sota Englannin ja Ranskan välillä (1337–1453) sekä suuri skisma (1378–1417) katolisen kirkon sisällä. Blumenfeld-Kosinski tuntee aikakauden historiallisen ilmapiirin fantastisesti. Hän kuljettaa useita keskiajan henkilöitä koskevia tutkimuksia Erminen tapauksen rinnalla, vaikka ne eivät liity suoraan häneen. Niiden avulla kirjoittaja valottaa aikakautta ja siihen liittyviä ilmiöitä, ja lukija saa hyvän kattauksen keskiajan tutkimusta samalla kerralla. Tapa on varsin tyypillinen amerikkalaisessa tutkimuksessa. Välillä muiden tutkimusten tapauksia kuljetetaan hieman assosiativisesti mukana. Siten kyllä osoittaa oman lukeneisuutensa, mutta olisin kaivannut enemmän ajan teologian

pohdintaa, esimerkiksi miksi naisten Kristuksen kärsimysten imitointi oli suosittua ja hyväksyttyä tai miten affektiivisen meditaation suosion kasvu vaikutti Erminen tilanteeseen ja hänen rippi-isänsä käytökseen. Miten oli mahdollista että Ermine ja Jean olivat välillä kahdestaan Erminen huoneessa? Miksi heidän välisensä intiimiys ei saanut kenenkään hälytyskelloja soimaan?

Olisin myös toivonut huolellisempia ja syvemmälle meneviä analyysejä Jean le Graveurin muistiin merkitsemästä teoksesta. Päälimmäiseksi teoksesta jää mieleen kutkuttava seikka: vain kaksi vuotta Erminen kuoleman jälkeen lääkäri Jean de Bar tuomittiin kuolemaan taikuuden harjoittamisesta. Demologia ja noituuteen liittyvät käsitykset alkavat kehkeytyä uuteen uskoon. Johannes Niderin (k. 1438) ja dominikaani-inkviittorien Heinrich Krämerin ja Jacob Sprengerin kirjoitukset (*Malleus maleficarum*, *Noitavasara* ilmestyi 1486–1487) vaikuttavat ihmisten ja demonien kanssakäymistä koskeviin näkemyksiin. Ermine de Reims olisi hieman myöhemmin voinut kokea saman kohtalon kuin Jean de Bar.

PÄIVI SALMESVUORI
DOS., HELSINKI

RENÉ NYBERG

Viimeinen juna Moskovaan. Helsinki: Siltala 2015. 250 s.

Ollessaan vielä kouluiässä Réne Nyberg löysi vanhempiensa kirjahyllystä Hitlerin *Taisteluni*-teoksen. Kirjan nimilehdellä äiti toivottaa isälle mielenkiintoisia lukuhetkiä. Vuosi on 1941. Kun Nyberg tiukkaa selitystä äidiltä, kirjan nimilehti katoaa.

Tällä tapauksella Suomen suurlähettiläänä muun muassa Moskovassa toiminut René Nyberg aloittaa teoksensa *Viimeinen juna Moskovaan*, jossa hän Max Jakobsonin

tapaan yhdistää yleistä ja oman sukunsa historiaa.

Kirjasta käy ilmi, että Nybergin ja Jakobsonin kohtaloilla on itse asiassa useita yhtymäkohtia, ja jos-sain määrin diplomaatit ilmeisesti tunsivatkin toisensa. Nybergiä ja Jakobsonia yhdistävät samantapaiset vaiheet ulkoasiainhallinnon palveluksessa, mutta myös toisen vanhemman juutalaisuus. Heidän perheensä tekivät kuitenkin koko laila erilaisen uskonnollisen ratkaisun: Jakobsonin luterilaisyyntyinen äiti kääntyi isän uskontoon juutalaisuuteen, kun puolestaan Nybergin juutalaisyyntyinen äiti kääntyi isän luterilaisuuteen.

René Nybergin äiti Feigo Tokazier (1910–2006) ja liikemies-isä Bruno (1907–1966) avioituivat Helsingissä vuonna 1937. Feigon perhe teki kaikkensa erottaakseen parin. Isä teki tyttärestään perättömän kavallusilmiannon poliisille ja telkesi hänet kotiin. Seuranneessa oikeudenkäynnissä isä tuomittiin vankilaan, mutta ilmeisesti sota säästi hänet tuolta häpeältä.

Kun Feigo ei taipunut jättämään kristittyä miestään, hänet kirottiin. Isä luki hänen puolestaan synagogassa kuolinrukouksen (*kaddish*) ja perhe piti suruajan aivan kuten Šolom Aleichemin *Viulunsoittaja katolla* -musikaalissa. René Nyberg vertaa äitinsä kohtelua kunniamurhaan. Sovintoa ei myöhemminkään tehty, ja äiti oli suvulle ilmaa Helsingin kaduilla. Feigo sai kuitenkin säilytettyä yhteyden sukulaisiin Riikassa, ja suvun latvialaisen osan, erityisesti Mascha-serkun, kohtalosta muodostuikin Nybergin kirjan toinen sukuhistoriallinen näkökulma maailmantapahtumiin.

Kun natsit miehittivät Latvian kesällä 1941, Feigon Mascha-serku pakeni Riikasta Neuvostoliittoon viimeisellä rajan yli päässeellä junalla. Kirjan nimi viittaa tähän tapahtumaan. Stalinin kyydityksiltä säästynyt muu perhe murhattiin. Maailmansodan jälkeen Mascha ja hänen miehensä palasivat tyhjään ja köy-

hään Riikaan, jossa he väliin saivat ”neuvostotaiteilijoina” nauttia etuoikeuksia, väliin kokea ilmiannettuina työkieltoa. 1970-luvun alussa Mascha miehineen pääsi muuttamaan Israeliin ja edelleen Saksan liittotasavaltaan, jonka pyrkimyksenä oli ”hyvittää jotakin, jota ei voi hyvittää”.

Nyberg laajentaa kuvauksensa sukunsa kohtalosta Venäjällä yleisemmin juutalaisten kohtaloon Venäjällä ja Neuvostoliitossa. Valloitetuun alueita lännestä tsaarin Venäjä hallitsi monimiljoonasta juutalaisväestöä, jota sorrettiin monin tavoin. Koulutus oli Venäjälläkin yksi juutalaisten selviytymisen salaisuuksista. Aleksandr Solženitsynin laatiman laajan juutalaisten historian mukaan juutalaiset kuuluivat ensimmäisiin, jotka ymmärsivät kaikkien, ei ainoastaan eliitin kouluttamisen merkityksen. Suomessakin koko kansan kouluttamisen merkitys on ainakin toistaiseksi ymmärretty.

Pogromit ajoivat juutalaisia keisarikunnasta, ja myös erilaiset hallinnolliset määräykset, jopa uudistukset koituivat juutalaisten kohtaloksi. Maaorjuuden lakkauttaminen Venäjällä vuonna 1861 vei juutalaisilta maataloustuotteiden välittäjän tehtävän. Vuonna 1896 säädetty valtion viinamonopoli käynnisti massiivisen maastamuuton. Epäpyhä allianssi, Venäjän sisäministeri Vjatšeslav von Plehwe ja sionistijohtaja Theodor Herzl kannattivat juutalaisten lähtöä Venäjältä yhtä innokkaasti. Nyberg toteaa, että kristinuskoon kääntymisen oli venäjänjuutalaisille yksi keino päästä juutalaisille asetetuista opiskelu- ja muista rajoituksista, vaikka kovin laajamittaista kääntymisen ei ollut. Solženitsynin mukaan helpointa oli kääntyä luterilaisuuteen. Runoilija Osip Mandelstam liittyi metodistikirkkoon Suomessa ja pääsi sen ansiosta Pietarin yliopistoon.

Sekä Venäjällä että muualla juutalaisia on syytetty milloin kapitalismista, milloin kommunismista. Kaupankäynnissä juutalaisilla onkin ollut monina aikoina huomattava asema, esimerkiksi 1800- ja 1900-lu-